

450
jaar
geleden

1559 : DE HERINDELING VAN DE BISDOMMEN IN DE SPAANSE NEDERLANDEN

Op 6 juni 2009 werd de jaarvergadering van de Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Volkskunde gehouden in het Hof van Liere, Prinsstraat 13, Antwerpen (Universiteit Antwerpen) met als thema '450 jaar bisdom Antwerpen'. Op zich is dit een misleidende titel, want het bisdom Antwerpen werd wel opgericht in 1559 – dus 450 jaar geleden – maar werd weer opgeheven in 1801. Het bisdom werd opnieuw opgericht in 1962, wat aanleiding zal geven tot een viering in 2012, want dan zal het heropgerichte bisdom Antwerpen vijftig jaar bestaan.

De oprichting van 1559 viel niet zomaar uit de lucht. Met bul 'Super Universitas' van 12 mei 1559 legde paus Paulus IV wel een volledige nieuwe kerkelijke indeling in de Nederlanden vast, maar daaraan ging een hele voorgeschiedenis vooraf. En ook de werkelijke invoering had heel wat voeten in de aarde.

In de loop van de middeleeuwen waren de grenzen van de bisdommen eeuwenlang onveranderd gebleven hoewel de staatkundige omstandigheden grondig wijzigden. De talrijke graafschappen en hertogdommen kwamen in de loop van de vijftiende eeuw door koop, erfenis en verovering, samen in de handen van de hertog van Bourgondië. Dat gold zowel voor het hertogdom Brabant, dat onder het Heilige Roomse Rijk (Duitsland) viel, als voor het graafschap Vlaanderen, dat onder het koninkrijk Frankrijk ressorteerde. Maar binnen de Nederlanden (grotendeels overeenstemmend met de huidige Benelux) viel het prinsbisdom Luik staatkundig dan weer niet onder de invloed van de hertog van Bourgondië, maar had een grote vorm van autonomie.

De kerkelijke indeling op dat ogenblik beantwoordde daar niet aan. Het toenmalige bisdom Kamerijk (of Cambrai, in Noord-Frankrijk) strekte zich ten oosten van de Schelde uit tot en met de stad Antwerpen. De linkeroever van de Schelde van Antwerpen over het Waasland tot Gent behoorde tot het bisdom Doornik. Het prinsbisdom Luik was bijzonder uitgestrekt en omvatte naast gebieden in de Ardennen, ook het graafschap Loon (nu ongeveer de

Figuur 1: Situatie voor 1559

Belgische provincie Limburg), maar ook de Antwerpse Kempen en het hertogdom Brabant tot in 's Hertogenbosch.

De eerste plannen voor een herindeling van de bisdommen in de Nederlanden werden al besproken in de wandelgangen van het Concilie van Trente, tijdens de eerste sessie van 1545 tot 1547. Dit concilie was samengeroepen om weerwerk te bieden aan het opkomende protestantisme van Luther en Calvijn. Vanuit de Nederlanden werd priester Frans Van de Velde, die naar zijn geboorteplaats Son (bij Eindhoven) ook Sonnius werd genoemd, gemandateerd om deze plannen te bekijken. In dit eerste plan was er nog geen sprake van een bisdom Antwerpen. Na de opvolging van Karel V door zijn zoon Filips II, koos deze laatste resoluut voor een harde aanpak van het protestantisme, en zette druk om de herindeling van de bisschoppen goedgekeurd te krijgen.

Figuur 2: Bisschop Sonnius alias Franciscus Van de Velde

bisschop bezegelde de nieuwe paus Pius IV op 10 en 11 mei 1561 twee bullen, die de organisatie van het bisdom Antwerpen op punt stelden.

De bul van Paulus IV voorzag in drie kerkprovincies met een aartsbisschop aan het hoofd: Utrecht, Kamerijk en Mechelen. De kerkprovincie Utrecht in het noorden omvatte het gebied boven Rijn en Maas, met inbegrip van Zeeland. In het zuiden – zeg maar het Franstalige gebied – ligt het aartsbisdom Kamerijk (met de bisdommen Doornik (Tournai), Atrecht (Arras), Namen (Namur) en Sint-Omaars (Saint-Omer). Daar tussenin situeerde zich het aartsbisdom Mechelen met de bisdommen Gent, Brugge, Ieper, Antwerpen, 's-Hertogenbosch en Roermond. Het prinsbisdom Luik viel buiten deze regeling maar moest wel enorm veel gebied inleveren.

Om de nieuwe bisdommen toch in werking te krijgen, ging Sonnius opnieuw onderhandelen te Rome. Ondanks het lobbywerk van de prins-

Maar ook de belangrijke abdijen waren tegen. De bisschopsfunctie werd om financiële redenen gekoppeld aan één belangrijke abdij binnen het grondgebied van het bisdom. Voor de bisschop van Mechelen was dit de abdij van Affligem, voor Antwerpen werd dit de Sint-Bernardusabdij te Hemiksem, en voor de bisschop van 's-Hertogenbosch de abdij van Tongerlo. Inderdaad het oostelijk deel van de huidige provincie Antwerpen viel onder het nieuwe bisdom 's-Hertogenbosch, terwijl het bisdom Antwerpen ongeveer het huidige arrondissement Antwerpen omvatte, met de omgeving van Bergen-op-Zoom en Breda in het huidige Noord-Brabant. Voor de abten werd dit geen promotie, want zij voldeden niet aan de kwalificaties om tot bisschop benoemd te worden.

De abdijen van Hemiksem, Tongerlo en Affligem verkregen van de vorst dat zij jaarlijks een bedrag zouden storten aan de bisschoppen van Mechelen en 's-Hertogenbosch en zo hun zelfstandigheid konden behouden. Het grondgebied van het geplande bisdom Antwerpen zou verdeeld worden over deze twee bisdommen.

De dramatische gebeurtenissen in de Nederlanden deden Filips II van mening veranderen. De opstand van 1566 met de Beeldenstorm als hoogtepunt, deed de vorst besluiten: 'Als er één stad in mijn rijk een bisschop nodig heeft, dan is het wel Antwerpen'. Hij stuurde de 'ijzeren' hertog van Alva naar de Nederlanden om deze klus te klaren.

Nadat de eerste benoemde bisschop van Antwerpen, Philip Nigri, op 4 januari 1563 overleden was, voor hij tot bisschop gewijd had kunnen worden, ging Alva op zoek naar een geschikte kandidaat. Die vond hij in de persoon van Franciscus Sonnius, die als eerste bisschop van 's-Hertogenbosch al bewijs had gegeven van de ideale combinatie van daadkracht en pastorale kwaliteiten. Op 1 mei 1570 marcheerden Alva en Sonnius plechtig Antwerpen binnen. Sonnius nam meteen de Sint-Bernardsabdij met al haar goederen in bezit en ging meteen wonen in het Antwerpse refugehuis van de abdij. Dit gebouw bevond zich aan de Schoenmarkt te Antwerpen, waar ook nu de bisschop van Antwerpen zetelt.

Territoriaal werd het nieuwe bisdom Antwerpen ingedeeld in vijf dekenijen. Naast Antwerpen waren dat Lier, Herentals, Bergen-op-Zoom en Breda. Hij ging over tot de installatie van het kapittel van de kathedraal, de inrichting van de kerkelijke rechtbank, de oprichting van nieuwe parochies in de stad Antwerpen, en hij vaardigde decreten uit voor het onderricht in de scholen.

Frans Van de Velde, geboren in 1507 te Son en overleden in 1576 te Antwerpen, is een vaak onderschat figuur. Eerst als inquisiteur in de Nederlanden, daarna als onderhandelaar in Rome, vervolgens als bisschop van 's-Hertogenbosch en als bisschop in Antwerpen heeft hij enorme verdiensten in de organisatie van de katholieke kerk in de troebele tijden van de 16de eeuw. Deze theoloog verdient terecht de naam 'vader van de nieuwe bisschoppen in de Nederlanden'. Tijdens de voorbereidende onderhandelingen loofde zelfs de paus hem met de woorden 'Utinam magnam eorum copiam haberemus', vertaald: 'Hadden we van dat slag mensen maar een grote voorraad (dan zou de hervorming van de Kerk veel gemakkelijker zijn)'.

Wat betekent deze herindeling van de bisdommen voor Rumst?

Tot 1559 behoort Rumst tot het bisdom Kamerijk, dat betekent in het hoge noorden van dat uitgestrekte en langgerekte bisdom. Vanaf 1559 of eigenlijk vanaf 1570, toen bisschop Sonnius effectief bisschop werd, lag Rumst helemaal in het zuiden van het bisdom Antwerpen en behoorde het tot de dekenij van Lier, die 36 parochies omvatte. Bij de opheffing van het bisdom Antwerpen in 1801 kwam Rumst centraal te liggen vlak bij de hoofdplaats Mechelen, maar behoorde dan tot de dekenij Willebroek. Vanaf 1962 behoort Rumst tot de dekenij Boom, na afsplitsing van Willebroek. Intussen was binnen Rumst ook de parochie H.Familie, Vosberg-Lazernij in 1961 opgericht.

Bronnen.

- Marinus, Marie Juliette (2009). Het oude bisdom Antwerpen. *DACO (Diocesaan Contactblad voor het Bisdom Antwerpen)*, 45ste jaargang, mei 2009, p. 6-7.
- Gielis, Gert. Franciscus Sonnius en de oprichting van de nieuwe bisdommen in 1559. Voordracht op 6 juni 2009 op voormelde jaarvergadering – tekst te vinden op www.leerhuislelie.be/1559pf
- Boeren, Rita. Geschiedenis oude bisdom Antwerpen roept nog vele vragen op. Op 6 juni 2009 op de website van het bisdom, via de link: www.kerknet.be/bisdomantwerpen/nieuws

Harry van Hooydonk

Figuur 3: Definitieve indeling bisdommen